

Л.М. Капченко

Гене́за андраго́гіки безробітних

У статті розглянуто виникнення й становлення андрагогіки, пропонуються шляхи її подальшого розвитку як науки, підготовки вітчизняних кадрів для професійного навчання незайнятого населення.

Ключові слова: андрагогіка, педагогіка, принципи андрагогіки, освіта дорослих, професійне навчання, безробітні, незайняте населення.

The article considers the formation and development of andragogy. The ways of its further development as a science, training local personnel for vocational training of the unemployed are suggested.

Keywords: andragogy, pedagogy, principles of andragogy, training of adults, vocational training, the unemployed, the unemployed residents.

Вступ. Визначення поняття “освіта дорослих” було дано на Третій Міжнародній конференції Юнеско з питань освіти дорослих (1972 р.) як комплексу організованих процесів освіти, формальних чи інших, у школах, вищих навчальних закладах, а також практичного навчання. Відтоді зросла кількість наукових розвідок з освіти дорослих, здійснюється побудова інституцій як системних частин неперервної освіти. Формується галузь педагогічної науки – андрагогіка – наука про навчання дорослих.

Аналіз досліджень і публікацій. Педагогіка дорослих пов’язана із великими педагогами минулого П. Джарвісом, Т. Тен Хаге, Л. Туроса, П. Фрейре, Робертом М. Ганье, М. Ноулзом, Х.Д. Алчевською, В.П. Вахтеровим, В.І. Водозовим, М.О. Корфом, Я.А. Коменським, Т.Г. Лубенець, М.І. Пироговим, Я.П. Ряппо, К.Д. Ушинським та ін. Вагомий внесок у розв’язання багатьох питань методології освіти дорослих здійснили С.Г. Вершловський, М.Т. Громкова, М.М. Галушинський, Б.С. Гершунський, С.І. Змейов, І.А. Зязюн, Л.Б. Лук’янова, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, Л.Є. Сігаєва; особливостей професійного навчання дорослих із числа безробітних – Н.М. Бідюк І.А. Колесникова, В.М. Крупицький, А.Є. Марон, Є.П. Тонконогов та ін.

Метою статті є виявлення дефеніції освіти дорослих, здійснення аналізу і ретроспективи становлення та розвитку андрагогіки, формування шляхів її подальшого розвитку як науки та підготовки вітчизняних кадрів для професійного навчання безробітних.

Виклад основного матеріалу. Ян Амос Коменський у своїй праці “Велика дидактика” (1628 р.)* зазначає, що однією з найголовніших наук людства є педаго-

*Повна назва книги: “Велика дидактика, яка містить універсальне мистецтво вчити всіх усьому, або вірний і ретельно продуманий спосіб створювати по всіх громадах, містах і селах кожної християнської держави такі школи, в яких би все юнацтво тієї чи іншої статі, без усякого, де б то не було винятку, могло навчатися наук, удосконалюватися в моралі, виконуватися благочестя і таким чином у роки юності навчитися всього, що потрібно для теперішнього та майбутнього життя”

Капченко Леонід Миколайович, кандидат педагогічних наук, доцент, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (Київ).

© Капченко Л.М., 2013

гіка: “... тільки створюючи і виховуючи людину, ми зможемо побудувати упорядковані держави і господарські системи”, визначає дидактику як універсальне мистецтво “вчити всіх усьому” [4]. Він уперше прийшов до висновку про необхідність навчання протягом життя та обґрунтував ідею про неперервну освіту.

Німецький історик епохи Просвітництва Олександр Капп, який цікавився ідеями грецького філософа Платона, у книзі “Освітні ідеї Платона” (1833 р.) писав про необхідність “вчитись усе життя”, у праці “Андрогогіка, або освіта чоловіка у дорослому віці” вперше запровадив термін “андрагогіка”, що походить з грецької (адрос – доросла людина, чоловік; агогейн – вести). За його словами, вчитель старших класів граматичної школи має спрямовуватися до навчання професіям лікаря, солдата, педагога, оратора, правителя та виховання чоловіків як батьків у родині, а роздуми над своїм буттям (саморефлексія) та виховання характеру є головними цінностями людського життя.

Однак не всі визнавали необхідність та можливість неперервної освіти, тому певною мірою їй чинився опір. Так, філософ, психолог і педагог, засновник школи в німецькій педагогіці ХІХ ст. Йоганн Фридрих Герман Альберс висловлював незгоду з “узаконеним вічним неповноліттям” людини. Оскільки використанню терміна “андрагогіка” чинився шалений опір, він швидко зник зі світу науки і не використовувався майже століття. Голландський педагог Гер ван Енкеворт у статті “Андрогогіка: нова наука” (1971 р.), опублікованій ним за результатами досліджень, висловив думку, що “...недостатньо переносити досягнення освітньої теорії (або педагогіки) на ситуації дорослих, ... такі викладачі мають бути професіоналами, здатними співпрацювати з учнями; такий викладач в протилежність педагогу може бути тільки андрагогом” [11].

Однією з перших книг, присвячених детальному опису нових шкіл для дорослих, а можливо, і першою історією англійської освіти дорослих була “Історія походження і розвитку шкіл для дорослих”, написана у 1814 р. лікарем, членом однієї із спільнот навчання дорослих бідняків Томасом Полом. У ній застосовано термін *adult education*, тобто освіта дорослих.

Яскравим прикладом зрослої уваги до освіти дорослих може слугувати діяльність російських просвітителів, зокрема К.Д. Ушинського (1824–1870) – основоположника наукової педагогіки в Росії. У діяльності недільних шкіл, що виникли в Росії в першій половині XIX ст., він вбачає “чудове і відрадне” явище життя, потребу в знаннях, що прокинулася в дорослих. Надає їм великого етичного значення, вважаючи, що вони сприяють “зближенню освічених людей з людьми з робочого класу”. Виділяються дві мети: формальна, яка “полягає в розвитку розумових здібностей учня, його спостережливості, пам’яті, уяви, фантазії і розуму”, і реальна – “...повідомлення знань і умінь, застосованих в житті”. Вперше формулюється зв’язок навчання дорослих з їх виробничою діяльністю (“свідомий погляд учня на ті заняття, які повинні наповнити собою всі дні його життя і давати йому шматок хліба, становить одне з найголовніших завдань”), висловлюється ідея безперервної освіти (“бажання і здатність самостійно, без учителя, набувати нових знань, учитися все життя”) та необхідності індивідуалізації у викладанні, враховуючи різноманітність “осіб, одягу і станів” [10].

У національному процесі освіти дорослих від початку XIX ст. відбуваються значні зміни: відкриваються вечірні класи для дорослих, різні курси, гуртки самоосвіти, народні будинки, створюються народні університети. Виходять у світ перші україномовні підручники з андрагогіки талановитого теоретика і практика освіти дорослих М.М. Герщунського (“Народна освіта й виховання народу. Методи і цілі”, “Учителі народної освіти”). Значних успіхів досягла в андрагогічній діяльності Х.Д. Алчевська – український організатор народної освіти, автор посібника “Книга взрослых”. Народний комісар з освіти А.В. Луначарський наголошував: “школа для дорослих повинна зайняти широке місце в загальному плані народного навчання”.

Німецький учений-соціолог, викладач Юджин Розеншток у доповіді в Академії праці у Франкфурті (1921 р.) висловив думку, що *освіта дорослих вимагає особливих викладачів, особливих методів і особливої філософії*. У книзі “Андрогогіка: природа, можливості і межі освіти дорослих” швейцарський психіатр Хайнрік Хансельманн застосував цю термінологію, розглядаючи перевиховання дорослих.

Ширше застосовується андрагогіка в контексті освіти дорослих у країнах Європи та Америки, перш за все в Югославії, Угорщині, Нідерландах після публікації (1957 р.) німецьким вчителем Францем Поггелером книги “Введення в андрагогіку: основні питання в освіті дорослих”. Зокрема, югослав М. Огрізовіч у науковій праці “Проблеми андрагогіки” (1959 р.) розкриває проблеми професійної освіти ув’язнених.

Разом із тим, як відзначає С.І. Змейов, в першій половині XX ст. освіта дорослих ще не набула широких масштабів, і андрагогіка не була поширена [2]. Тільки наприкінці століття галузь педагогічної теорії і практики освіти дорослих здобуває визнання, остаточно формуються основи андрагогіки, оформлюється наукове розуміння навчання дорослих.

Хенк Тен Хаве – професор, директор відділу Етики науки і технологій Сектору соціальних та гуманітарних

наук Секретаріату ЮНЕСКО визначає андрагогіку як науку (science of andragogika). В університетських педагогічних середовищах (70–90-і роки) починають утворюватись факультети андрагогіки, пропонується навчання в аспірантурі та докторантурі (університети Загребі і Белграді, Будапешта і Дебрецена, Монреалю, Амстердама, Праги). У Ягелонському університеті (Польща) у 1946 р. починає працювати, заснована педагогом М. Семенським і психологом В. Хенріком, кафедра культури дорослих та дослідницький підрозділ суспільної педагогіки та андрагогіки.

Просування андрагогіки в різних проявах та формах наприкінці XX ст. та початку XXI ст. спостерігається по всій земній кулі. У Югославії засновано науковий журнал з питань освіти дорослих під назвою “Andragogija” (1969 р.), діє “Югославське товариство андрагогіки”, у 1993 р. розпочинає роботу словенський “Андрогогічний центр республіки Словенія” і журнал “Андрогогічні знання”. Відкрито Міжнародний інститут андрагогіки у Венесуелі. Корейським “Товариством освіти дорослих та безперервної освіти” видається журнал “Андрогогіка сьогодні”, активізувались андрагогічні дослідження в Китаї.

Збільшується кількість установ професійної освіти, в яких у рамках модернізації напрямів і змісту підготовки педагогів вводиться спеціальний предмет – андрагогіка. За даними, що були наведені на Конференції з питань освіти дорослих ЮНЕСКО (Париж, 1982 р.), 18% університетів викладають андрагогіку, причому зазначається, що цей термін використовується в ширшому сенсі, включаючи в себе весь обсяг феномену освіти дорослих. За сприяння Інституту освіти ЮНЕСКО в Україні створюється Всеукраїнське координаційне бюро Міжнародної громадсько-державної програми “Освіта дорослих в Україні”.

Американські вчені М.Ш. Ноулз, Р.М. Сміт, англієць П. Джарвіс, німець Ф. Пьоггелера, голландець Т. Тен Хаве, поляк Л. Туроса, югослави Д. Савічевич і Б. Самоловчев та група молодих учених із Великобританії (Ноттингемський університет), враховуючи у своїх працях об’єктивні зміни у сфері освіти та досягнення різноманітних наук щодо розуміння ролі людини у своїй життєдіяльності, визначили основоположні принципи відмінності між дорослою і недорослою людиною як учнями, зокрема те, що дорослій людині, яка навчається, належить провідна роль у процесі свого навчання. Маючи життєвий досвід (побутовий, соціальний, професійний), вона прагне до самореалізації, самостійності, самоврядності та розраховує на негайне запровадження здобутих у ході навчання знань, умінь та навичок.

За створення вичерпної теорії освіти дорослих виконавчий директор Асоціації освіти дорослих США М.Ш. Ноулз (1913–1997) у науковому світі визнається батьком навчання дорослих. Він наділяє андрагогіку власним сенсом, стає її популяризатором. У фундаментальній праці “Сучасна практика освіти дорослих. Андрогогіка проти педагогіки” [6] він запроваджує андрагогічну модель навчання, робить порівняння андрагогічної та педагогічної моделей, пропонує до практичного застосування види та форми освіти дорослих.

Однак, у цілому підтримуючи практичний підхід андрагогічної моделі, частина наукової спільноти рішуче відкидає її як неадекватну і ненаукову. П. Джарвіс писав, що теорія андрагогіки отримала статус визнаної доктрини в освіті дорослих, не будучи обґрунтованою достатнім емпіричним дослідженням, що виправдовувало б її домінуюче становище. Проте твердження, що дорослі і діти вчаться по-різному (М.Ш. Ноулзом, США), надихнуло вчених до подальших досліджень і розпалило суперечки. У цілому, суперечки щодо андрагогіки – *Andragogy Debate* – тривали, поновлюючись, більше двох десятиліть.

На початку ХХ ст. освіта дорослих стає сферою теоретизування, термін “андрагогіка” отримує друге народження, тепер подаючи сукупність роздумів про те, чому, для чого і як викладати дорослим. У багатьох країнах світу андрагогіка визнається або формально, або офіційно як наука про освіту дорослих, вченими досліджується проблематика навчання дорослих в контексті наук, що вивчають людину, зокрема психології. На противагу їм у Радянському Союзі практично не застосовується термінологія: освіта дорослих, андрагогіка. Термін “андрагогіка” відсутній у друкованих виданнях, навіть в енциклопедіях, тлумачних словниках тощо. Науково-практичний розвиток андрагогіки набуває поширення вже в пострадянських країнах.

Із пошуками науковцями наукових теорій для опису й обґрунтування особливостей освіти та навчання дорослих у країнах Західної Європи і США андрагогіка була пов'язана впродовж всього ХХ ст. Стверджувалося, що андрагогіка – це один із стовпів теорії навчання дорослих поряд з навчанням (*self-directed learning*), яке є ціленаправленим, що породжує спори, дискусії, дослідження і, таким чином, продовжує збагачувати наше розуміння і на практиці сприяти навчанню дорослих. Значущість педагогічних положень для андрагогіки змушує розробляти ключові положення методології, теорії і практики андрагогіки, її цілей, змісту та технологій [12].

Як зазначає А.М. Старева, “...сьогодні в науковому світі використовуються чотири фундаментальні видання, присвячені андрагогічним проблемам в освіті: американського ученого М.Ш. Ноулза та російських дослідників: С.Г. Вершловського, С.І. Змейова, Ю.І. Калиновського” [9].

Автор “Робочої книги андрагога” С.Г. Вершловський [8] розглядає андрагогіку як науку, що пізнає й узагальнює практику освіти дорослих, створює теоретичні й методичні основи діяльності дорослої людини та допомагає їй опанувати загальні й професійні знання, засвоїти досягнення культури й сформувані або переглянуті життєві принципи, що, у свою чергу, впливає на подальше суспільне життя людини. Ним підкреслюється, що розвиток особистості дорослого в процесі навчання відбувається, якщо знання та вміння є: особистісно значущими; враховують нові досягнення науки; можуть бути застосовані в предметно-практичній діяльності; мають інтегрований зміст. Ученим виокремлюються такі функції андрагога: експерт, організатор, співавтор, наставник, консультант, фасилітатор – і зазначає, що андрагог повинен бути тер-

пимим, контактним, емпатійним, доброзичливим, коректним, порядним, мати організаторські здібності та високий рівень професіоналізму.

В “Основах андрагогіки” С.І. Змейов [2] розглядає як об'єкт андрагогіки процес навчання дорослих, що звужує межі даної науки, не охоплюючи ті ціннісні зміни, які відбуваються у свідомості, професійній діяльності, житті дорослих, викликані процесами самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення. Натомість він визначив основні андрагогічні підходи: пріоритет самостійності навчання; принцип спільної діяльності, принцип опори на досвід тих, хто навчається; індивідуалізація навчання; системність навчання; контекстність навчання; принцип актуалізації результатів навчання; принцип ефективності навчання; принцип розвитку освітніх потреб; принцип усвідомлення навчання.

У праці “Введення в андрагогіку. Мобільність педагога в освіті дорослих” Ю.І. Калиновський розглядає андрагогіку як дисципліну, що дає можливість дорослим, які готуються до соціальної професійної діяльності, виховувати здатність до самостійного і відповідального мислення, що приводить людину до вершин професійної майстерності [3].

Андрагогічна концепція освіти, запропонована М.І. Громковою [1], ґрунтується на загальному методологічному засновку про те, що доросла людина є суб'єктом в освітніх процесах. Вона активна у взаємодії, спрямована не тільки на формування професіоналізму, а й на гармонічні відносини з навколишнім світом. Авторська модель суб'єкта освіти ґрунтується на єдності й цілісності позицій “людина – особистість – індивід”.

Соціальний становище сучасної дорослої людини в суспільстві, і передусім у сфері праці, залежить переважно від рівня її компетентності, що передбачає: підвищення рівня професійної, функціональної та інформаційної компетентності як умови відповідності вимогам ринку праці; грамотну поведінку в сучасній соціально-економічній ситуації; прийняття ефективних рішень; зміну професії або професійної кваліфікації; здобуття додаткової освіти, необхідної для професійного зростання, духовного збагачення, задоволення інтересів як умова морально-психологічного комфорту.

Вирішення цих проблем, на думку російського вченого-педагога І.О. Колесникової [7], дозволить людині відповідати вимогам сучасного ринку праці, зберігати трудову зайнятість, знаходити роботу, яка забезпечує достойний рівень життя.

Для андрагога, професійним обов'язком якого є навчання дорослих, основним завданням стає не тільки допомога у формуванні самовизначення, вибору власного шляху в освітянському просторі, а й допомога дорослим людям у професійному навчанні.

Безробітні, як особлива категорія, вимушені переосмислювати свій життєвий шлях. За визначенням Л.В. Мардахаєва, це мисленнєва оцінка своєї минулої та майбутньої діяльності та можливості її зміни: у безробітного відбувається екзистенціальний аналіз – аналіз біографії з метою визначення смислу та цілей його життя, внутрішніх можливостей, здійснюється переоцінка власних етичних цінностей, ідеалів [5].

Втративши роботу внаслідок економічних негараздів, безробітні поспішають взяти новий старт у трудовій діяльності і тому вимушені включитися в процес професійного навчання.

На початку XXI ст. в Україні розбудовується система професійного навчання незайнятого населення, яка передбачає не тільки наявність чіткої організаційної структури, певним чином упорядкованої сукупності закладів, а й процесу їхньої діяльності та функціонування. На основі системного підходу до процесу освіти дорослих можна виокремити такі основні компоненти, які дозволяють дослідити рушійні сили розвитку системи професійного навчання безробітних, а саме: цілі функціонування, що детермінуються соціальним замовленням, вимогами ринку праці; перелік освітніх програм; організаційні форми, методи й технології навчання; суб'єкти та об'єкти навчального процесу; умови, що забезпечують нормальне функціонування системи (нормативне та науково-методичне забезпечення, навчально-матеріальна база) тощо.

Підвищення ефективності професійного навчання безробітних неможливе без впровадження принципів андрагогіки, у центрі уваги якої – доросла людина з її життєвим досвідом, проблемами, потенційними можливостями, нахилами, інтересами та здібностями. Ключовим питанням в організації професійного навчання безробітних є розробка його змісту. Як показує вітчизняний та зарубіжний досвід, смисловою основою перенавчання працездатного населення, що втратило роботу, є формування внутрішніх передумов до зміни свого положення на ринку праці. З цією метою можуть певною мірою застосовуватись декілька базових моделей професійного навчання, завдяки якому, як правило, безробітні працевлаштовуються. При цьому психологічні настанови безробітного можуть бути орієнтовані на різні види трудової діяльності, а саме: нова робота зможе забезпечувати утримання родини; зміна роботи збереже або покращить “соціальний пакет”; можна буде влаштуватися на роботу в зарубіжну фірму; з'явиться можливість займатись власною підприємницькою діяльністю, зокрема в домашніх умовах (“віртуальне місце роботи”); здійсниться можливість підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня; буде забезпечене кар'єрне зростання.

Дуже важливою, на думку автора, є організаційна та змістовна діяльність андрагога з професійного навчання, оскільки це навчання, окрім підвищення кваліфікації, охоплює також перепідготовку безробітних. Це поняття ширше, ніж професійне перенавчання. Процес навчання “другій” професії супроводжується ще й професійною переорієнтацією людини, що втратила роботу, її професійною адаптацією на новому робочому місці.

Висновки. Андрагогіка визнається у світі як наука, що динамічно розвивається. Проводяться наукові дослідження, створюються кафедри освіти дорослих, проводяться конференції, семінари, різноманітні тренінги, розробляються інноваційні технології і методики, навчальні плани та програми для професійного навчання безробітних. Разом з тим андрагогіка потребує подальшого роз-

витку як цілісна система, що відтворює гарантії і права кожного громадянина країни на безперервну освіту упродовж життя; гармонізування інтересів особистості й суспільства; запровадження державної статистики щодо освіти дорослих на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях; внесення до “Державного класифікатора професій” професії “андрагога” та здійснення підготовки у вищих навчальних закладах відповідних фахівців; проведення науково-дослідної роботи щодо створення моделей розвитку життєвої компетентності андрагогів; створення передумов для цілеспрямованої підготовки андрагогів.

Список використаних джерел

1. Громкова М.Т. Андрагогіка: теорія і практика образования взрослых : учеб. пособие для системы доп. проф. образования; уч. пособие для студентов вузов / М.Т. Громкова. – М. : Юнити-Дана, 2005, 45 с.
2. Змейов С.І. Основи андрагогіки : навч. посібник для ВНЗ / С.І. Змейов / М. : Академія, 1999. 168 с.
3. Калиновский Ю.И. Введение в андрагогику. Мобильность педагога в образовании взрослых : монография / Ю.И. Калиновский. – М. : Вита-Пресс, 2000. – 287 с.
4. Коменский Я.А. Большая дидактика / Я.А. Коменский // Избранные педагогические произведения. – М. : Учпедгиз, 1955. 65 с.
5. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика : учебник / Л.В. Мардахаев. – М. : Гардарики, 2005. 269 с.
6. Ноулз М.Ш. Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки / М.Ш. Ноулз. К. : Знання, 1970. 68 с.
7. Основи педагогіки : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / [И.А. Колесникова, А.Е. Марон, Е.П. Тонконогая и др.]; под ред. И.А. Колесниковой. – М. : Академія, 2003. – 240 с.
8. Рабочая книга андрагога / под ред. С.Г. Вершловского. – СПб.-Л. : 1998. – 125 с.
9. Старєва А.М. Освіта дорослих: теоретичні та практичні орієнтири розвитку [Електронний ресурс] / А.М. Старєва. – Режим доступа : <ftp://193.23.122.226/as/005.pdf>
10. Ушинский К.Д. Воскресные школы / К.Д. Ушинский // Собр. соч. Т. 2. – М.–Л. : АПН РСФСР, 1948. 489 с.
11. Knowles M.S., Holton III E.E., Swanson R.A. The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development. – 6th edition. – London, New York, etc.: ELSEVIER Butterworth Heinemann, 2005. – 378 pp.
12. Henschke J.A., Cooper M.K. International research foundation for andragogy and the implications for the practice of education with adults. – http://www.ums.edu/~henschkej/articles/added_05

Стаття надійшла 28.09.2011